

EURÓPSKE TRIEŠTENIE
RASTISLAV TÓTH
EUROPEAN SHATTERING

ABSTRAKT

Problematika, ktorou sa chystáme zaoberať je značne dráždivá, jej výsledok, aj dôsledok úplne nepredvídateľný. Ide o príspevok do problematiky európskej identity, to znamená špecifčnosti Európanov vo svete. Existujú nejaké zvláštne spoločenské črty, ktorými sa odlišujeme od obyvateľov iných kontinentov? Ktoré boli hlavné prejavy týchto zvláštností v doterajšom vývoji? Čo je charakteristické pre teoretické úvahy o európskej identite? Čoho sú ešte Európania schopní? To sú iba náhodou vybrané otázky, ktoré by nás všetkých mali znepokojovať.

Kľúčové slová: európska identita, špecifiká Európanov

ABSTRACT

The issue that we are going to deal with is quite irritating, its result and the consequence completely unpredictable. It is a contribution to the issue of European identity, that is, the specificities of Europeans in the world. Are there any special social features that distinguish us from the inhabitants of other continents? What have been the main manifestations of these peculiarities in the development so far? What is characteristic of theoretical considerations about European identity? What else are Europeans capable of? These are just randomly selected questions that should worry us all.

Key words: European identity, specificities of Europeans

Európa sa v posledných desaťročiach stala pre ostatný svet málo čitateľným subjektom svetového vývoja. Dvadsiate storočie bolo pre svet ukázkou veľkej krízy európskych hodnôt. Odtiaľto vzišli dve svetové vojny, studená svetová vojna, imperiálne vojny proti idey národných štátov, teda proti tej idey, ktorá sformovala niekoľkokrát v tom-ktorom storočí Európu. Európa vnucovala svetu jedno z náboženstiev a vzápätí vytvorila myšlienkový smer militantného ateizmu. Odtiaľto vzišli najbrutálnejšie moderné formy totalitných systémov a liberalizmus sa rozširuje do sveta zbraňami a korupciou. Ak si zreteľne neobjasníme príčiny takýchto protirečivých ideí aj politik, tak nebudeme pre ostatný svet dôveryhodným partnerom (už dávnejšie Európa nie je ústredným kontinentom svetového vývoja). Okrem toho sa môžeme znovu dostať do hlbokkej krízy, ktorá už zopárkrát otriasla svetom.

Hrdo používame pojmy ako európska kultúra, či európska civilizácia, no pritom sa obraciame iba na časť vlastnej histórie, vrátane intelektuálnej tvorby; k pohanstvu, upaľovaniu ľudí, pogromom, ani k svätým vojnám sa nehlásime. Diktatúry akoby tiež boli cudzím produktom, neprirodzeným európskej idey. „Zatiaľ môžeme kultúru jednoducho považovať za ľudský spôsob života. Jednotlivá kultúra je špecifický spôsob života určitej vymedzenej skupiny alebo spoločnosti ľudí. Ten je daný vzorcami správania členov spoločnosti, t.j. zjavnými postupmi správania a konania, ktoré môže vonkajší pozorovateľ sledovať.“¹ Súčasťou kultúrnych špecifik je tiež definovanie vlastnej podstaty, ale aj formovanie názorov na sebaspravovanie, čiže názorov na moc, či autoritu. Niečo z toho sa vytvára pokusmi, iné vzniká v hlavách múdrych ľudí. „Jednoznačne najdôležitejším znakom človeka je veľký a nesmierne zložitý mozog, zdroj našej vysokej inteligencie a tiež obrovských schopností získavať poznatky, zapamätať si ich a odovzdať ich potom ostatným pomocou reči. Mozog je tiež predpokladom pre existenciu kultúry. Rozumný mozog má úžasnú schopnosť rozpoznávať a rozlišovať veci v svojom zornom uhle a usporiadať potom tieto zmyslové vnemy do kategórií na základe vnímanej podobnosti – to znamená zovšeobecňovať.“² Ako vidno, objavuje sa tu zvláštny pojem „rozumný mozog“. *Dôležité je zapamätať si ho.* V našej prítomnosti sa z decíznej sféry často ozýva zdôvodnenie typu „ide o racionalizáciu“, pričom to s rozumnosťou spravidla nemá nič spoločné. Ratio je v tom nevinne. Mozog, ako biologický subjekt je v tom však „až po uši“.

¹ Lawless, R., *Co je kultura*, s. 39

² Murphy, R., F., *Úvod do kulturní antropologie*, s. 30

Mimochodom všimli ste si, že vplyvní ľudia sa často predvádzajú názormi, že naša kultúra má „židovsko-kresťanské korene“, pričom obidve náboženstvá vznikli mimo Európy v inej kultúre a sem boli importované? To znamená, že európska idea neexistuje? Prípadne existuje ako kontinentálne prispôsobenie nejakej cudzej idey?

Ako-tak môžeme za európsky základ považovať antické myslenie a antické spôsoby vytvárania štátov v starej Helade a v Ríme. K týmto odkazom sa však nikto z vplyvných ľudí nechce hlásiť. Pritom v tom svete ideí a štátov boli vytvorené také produkty, ktoré nedokážeme po dvoch tisícročiach poriadne zopakovať, nieto ešte prekonať. Napokon aj samotná idea a realita demokracie, či diktatúry, autokracie, oligarchie a názory na vzťah medzi majetkom a mocou majú tamojší pôvod. Prečo sa hanbíme za tieto korenné zdroje? „Starí Gréci sú natoľko významní, že si zaslúžia štúdium ako takí, nielen ako naši predchodcovia. Napriek tomu – navzdory rozdielom v životných podmienkach a prostredia – naozaj *boli* našimi predchodcami, predkami a zdrojmi našej západnej civilizácie – v dobrom aj v zlom.“³ Niekoľko prísťahovaleckých vln v priebehu nasledujúcich stáročí úplne zmenilo charakter pôvodného ľudu, ale aj jeho fyzické danosti. Gréci vytvárali svoju podstatu približne päť tisícročí, prísťahovalci ju zase usilovne menili, pričom nešlo vždy iba o spontánne aktivity, ale aj o imperiálne nájazdy. Takže už tu si môžeme všimnúť premeny základnej idey, z ktorej vychádzala existencia spoločnosti. Napriek všetkému však grécka civilizácia poznamenala najsilnejšie celý ďalší európsky vývoj. Veď aj renesancia bola pokusom o obnovu gréckej idey umenia, ale tiež filozofie a štátnosti.

Hoci si musíme pozrieť aj dávnejší zrod európskej idey, predsa sa však prioritne zameriame na dvadsiate storočie a to, čo mu predchádzalo. Idey dvadsiateho storočia vznikli skôr a vlastne iba čakali na svoje uskutočnenie.

Hlavným problémom je však dvadsiate prvé storočie. Keďže sa odborníci zhodujú v tom, že vývoj sa neustále zrýchľuje, tak premeny v tomto storočí musia byť ešte dramatickejšie ako tie predchádzajúce. Nemusia však nadobúdať takú brutálnu formu. Zdá sa však, že väčšina Európanov je sklamaná z vývoja, nedôveruje inštitúciám ani autoritám, vytvára si individuálny konzumný svet a „veci verejné“ prenecháva správe, ktorá vládne v mene ľudu, no nevzišla z jeho vôle (minimálna volebná účasť degraduje moc z legitímnej na legálnu, navyše je doplnená veľkou úradníckou hmotou, ktorá dokáže usmerňovať aj volených politikov).

³ Grant, M., *Zrození Řecka*, s. 11

Dôležitou otázkou je podstata civilizácie a z toho vyplývajúca podstata európskej idey. Masmédiá, politici a ďalší „premúdrelí“ ľudia nás presviedčajú, že civilizácia je technická a technologická zdatnosť. Neživá hmota sa dostala do centra pozornosti a človek je akoby jej produktom. Pritom pravda je presne opačná: človek vymyslel a vytvoril série strojov a prístrojov, kvôli svojmu pohodliu, majetku, moci, ale aj len tak z rozmaru. Takže najprv musel byť človek, až potom rôzne technické dokonalosti (alebo primitívnosti). Vytvoril si tiež medziľudské vzťahy a technika je iba ich podporou. Pre niektorých komentátorov však ľudia prestali byť dôležitými, podstatne viac sa zaujímajú o technické výplody, ktoré sa dajú premeniť na kvantitatívne ukazovatele a preto sa pre jednoduchšie indivíduá stali fenoménom „doby“. *Dehumanizácia civilizácie spôsobuje nepotrebu starať sa o osudy ľudí, či jednotlivého človeka.* Z toho vyplýva aj problém s európskou ideou. Bez človeka neexistuje žiadna európska idea, iba európska realita. Ako a na aké miesto vrátiť človeka?

Existujú tri veľké problémy pri definovaní európskej idey. Jedným je stotožnenie Európy so západným kresťanstvom⁴. Podľa tohto princípu by do Európy nepatrili viaceré európske krajiny, v ktorých sa presadili iné varianty kresťanstva. Zároveň by do nej patrili najmä Latinská Amerika a Filipíny, kým USA, Kanada, Austrália by boli už za hranicami Európy. Druhým problémom je snaha o ideologickú dominanciu, ktorá trvá asi dve tisícročia. Všetky ideológie sa snažili definovať cesty vývoja, dobro a zlo. Boli víziami pre celý kontinent. Prísne náboženská ideológia (katolicizmus), bola liberálnymi revolúciami vystriedaná „občianskymi“, či vedeckými ideológiami. Ukazuje sa však, že tieto nemajú dostatočnú vnútornú silu prekonávať už po niekoľkých storočiach nové problémy.⁵ Tretím problémom je skutočnosť, že každá ideológia túži definovať ciele a metódy ich dosahovania. Tým zužuje úlohu človeka na vykonávateľa nejakej „vyššej sily“ (boha, alebo prírody), čiže stáva sa z neho netvorivý robot. Modernizácia cieľov vedie k ešte väčšej dehumanizácii chápania vývoja, pretože zvyšuje kvantitatívne ukazovatele na kritériá pokroku aj charakteru civilizácií.

Hviezdnou érou Európy sa mohla stať renesancia. Zásadne narážala na starý aj nový fundamentalizmus: starý vyplýval z vládnucej náboženskej doktríny, nový z rodiacich sa ideológií. Žiadny fundamentalizmus nepotrebuje človeka s jeho právom na rozhodovanie o svojom osude. Vráťme sa aj my k antickým múdrosťam a zamyslime sa nad slovami Platóna, ktoré vložil do úst iného múdreho človeka – Sokrata: „ani štát, ani ústava, a takisto

⁴ Huntington, S., *Střet civilizací*, s. 184 - 185

⁵ Küng, H., *Světový étos*, s. 15 - 16

ani jednotlivci sa nikdy nestanú dokonalými, kým týmto pár filozofom, ktorých nepokladajú síce za zlých, ale iba za neužitočných, neprípadne osudová nevyhnutnosť, aby sa chtiac-nechtiac začali starať o štát, a štátu, aby ich poslúchal, kým synovia terajších vládcov a kráľov, či oni sami, nejakým božím vnuknutím nezahoria pravou láskou k pravej filozofii.“⁶ To je veľká prednosť Európy, antický zdroj filozofie ako láska k múdrosti, snaha pochopiť a vysvetliť svet a nájsť v ňom harmóniu ľudskej rasy.

Do procesu hľadania európskej identity výrazne zasahuje administratívna snaha (túžba) po ovládnutí celého kontinentu. Od antických rímskych čias, cez stredovekú nemecko-rímsku ríšu a neskorší nacistický pokus až po súčasnosť sa neustále objavujú snahy o zjednotenie Európy pod niekým. Po prvej svetovej vojne bola realizovaná idea národných štátov, hoci dosť idealisticky. Po druhej svetovej vojne prevládla idea zjednocovania. Napriek tomu, že sprvu išlo o dva bloky, už vtedy prevládla myšlienka utlmenia národných identít v mene internacionalizmu. Po páde sovietskeho bloku aj modelu, prevládla ešte výraznejšie myšlienka potlačenia národno-štátnej suverenity v prospech administratívneho riadenia osudov celého kontinentu. "O postnacionálnej budúcnosti sa nikde neusiluje s takým zápalom ako v Európe."⁷ Možno povedať, že ide o malý variant organizačnej globalizácie. Akoby pokus celosvetového významu na menšom teritóriu. Napriek tomu, že v európskom priestore od stredoveku prevládali filozofické smery, ktoré modelovali možné štáty, na konci predchádzajúceho storočia prevládol ekonomizmus nad filozofiou a stal sa hlavnou pseudoideológiou. Cez nehumánne kritériá sa meria svet a tak sa aj európske štáty stávajú vzájomne bližšími - stačí približovať technické parametre a ekonomický výklad. Európska únia sa prezentuje ako raj slobody a prosperity. Čo je však obsahom slobody a ako ju dosahovať? Ide najmä o právo rozhodovania o vlastnom osude. "Problém slobody je ďalej problémom, ako prichádzať k rozhodnutiam o budúcnosti ľudstva a kto ich má prijímať. Z organizačnej stránky je to problém správneho mechanizmu rozhodovania, z morálnej stránky potom problém politickej zodpovednosti. ... Hlavný problém slobody je problém usmievavého robota, vyvstávajúci dnes v danej podobe preto, že dnes je zrejmé, že všetci ľudia nemajú prirodzenú potrebu byť slobodnými; že nie sú ochotní alebo schopní - podľa okolností - vynaložiť úsilie na získanie rozumu, ktorý sloboda vyžaduje."⁸

⁶ Platon, *Dialógy* (°°, s. 216

⁷ Laughland, J., *Znečistený pramen*, s. 23

⁸ Mills, C.W., *Sociologická imaginace*, s. 189

Európska únia už pri svojom zrode si vytvorila vnútorné faktory základného rozporu: snažila sa byť veľkým hráčom svetového vývoja a zároveň posilňovať slobody vo svojom vnútri. To však nejde dokopy. Veľký svetový hráč musí byť vnútorne úplne integrovaný, jednoznačný vo svojich postojoch a rozhodnutiach. Musí jasne disponovať politickou, vojenskou aj ekonomickou mocou a dávať najavo ideovo-kultúrnu jednotu v snahe dominovať vo svete. Sloboda organizácie (napríklad Európskej únie) sa však prejavuje v už spomenutom práve rozhodovať o vlastnom osude a prejave rozmanitosti, predovšetkým v kultúre, do ktorej zaraďujeme aj odlišnosti v spôsobe tvorby politických rozhodnutí, vrátane zdrojov uvažovania. Keďže história európskych národov a štátov je veľmi rozmanitá, aj historické východiská a skúsenosti, či priania sú rozmanité. Vtedy, keď víťazi prvej svetovej vojny dali prednosť vzniku mnohých malých štátov (ktoré nedokázali udržať vlastnú suverenitu viac ako dvadsať rokov) pred pokusom o federalizáciu prinajmenšom strednej Európy, zakotvili permanentný spor o charakter kontinentu.

Ďalší problém vyplýva z prísne utajovanej snahy o charakter svetového hráča pochádzajúceho z Európy. Vytlačenie Ruska smerom k Uralu (zatiaľ iba), dalo európskym imperiálnym úvahám príležitosť k veľkej integrácii a stvoreniu (doslovne) megaštátu, schopného konkurovať Spojeným štátom americkým a predbehnúť vo svetovom dianí Rusko. Tento cieľ sa dá dosiahnuť iba úplným negovaním národných zvláštností a národných túžob po sebaorganizovaní. Hoci je národ dosť zložito definovateľná pospolitosť, predsa tvorí doteraz najúčinnější základ štátnosti. Národy si vytvárali a kultivovali mýty o svojom zrode, prípadne aj o zrode štátov, čo je zdrojom národných identít dodnes.

"Všetky stredoveké mýty o pôvode vychádzali z názoru, že byť starousadlíkom na vlastnom území je cnosťou, že to akosi zakladá právo na držanie krajiny. Štátne národy väčšinou nemali s hľadaním svojich prastarých koreňov žiadne problémy, pretože mohli vcelku bezproblémovo nárokovať svoju autochtónnosť na "svojom" štátnom území."⁹ O niečo podobné sa pokúšajú aj súčasní politici EÚ: pripomínanie uzatvárania dohôd, osobnosti, ktoré vyslovili myšlienku jednotnej Európy apod. Pravdou je, že ide o „mladý“ mýtus, ktorý nepôsobí fascinujúco na obyvateľov tohto kontinentu. „Všeobecne platí, že medzi predákmi národných hnutí nájdeme predovšetkým príslušníkov relatívne najprestížnejších profesií, respektíve sociálnych skupín, v radách ktorých pôsobili ...“¹⁰

⁹ Hroch, *Národy nejsou dílem náhody*, s. 76

¹⁰ C.d., s. 138

Potrebné je všimnúť si, že takéto osobnosti nie sú EÚ preferované, vždy sú v popredí výlučne politici. Táto profesia však nemá medzi obyvateľstvom veľkú úctu, takže aj mýtus o zrode integračného zoskupenia je málo populárny vo verejnosti. Verejnosť nevie ani to, kto je autorom zástavy a meny únie, kým poznajú meno autora hymny. Keďže Beethoven je vysoko ctená osobnosť, znie vo verejnosti s úctou aj jeho meno a skladba (Óda na radosť – mimochodom: ktorá je to symfónia?). Pritom symboly vždy zjednocovali „ľud“, pod zástavou sa bojovalo, aj oslavovalo. Dnes majú štátne inštitúcie povinne zaradenú zástavu únie vedľa štátnej, nikto však nechce pochodovať pod touto zástavou. Viac symbolizuje povinnosť, ako úctu.

Európska integrácia potrebuje lídrov, to znamená osobnosti, ktoré vytvoria prítiažlivú a realizovateľnú ideu, prítiažlivé symboly (okrem Ódy na radosť), vysvetlia postavenie národov v spolku, zároveň aj spolku vo svete (zreteľne definujú priateľov, potenciálnych priateľov, prípadne aj nepriateľov), načrtnú humánnu a sociálnu budúcnosť celku aj častí a väčšinou to nebudú politici.

Potrebné je tiež si všimnúť nenápadnú transformáciu starej podstaty (demokracia a sloboda) na novú podstatu (peniaze rozhodujú o všetkom). Europolitici si zvykli neustále hovoriť o eurách, ako o hlavnej hybnej sile Európskej únie. Efektívnosť účasti v únii sa hodnotí podľa toho, kto koľko eurofondov získa, koľko utratí, aký je HDP, aký je vývoj cien, veľmi okrajovo (až hanblivo) aký je vývoj platov. O. Spengler pred storočím múdro napísal: „Na počiatku bol človek zámožný, pretože bol mocný. Teraz je mocný, pretože má peniaze. Až peniaze pozdvihujú ducha na trón. Demokracia je dovŕšené vyrovnanie peňazí a politickej moci.“¹¹ Napokon vieme, že na počiatku každej politickej kampane stojí otázka: koľko to bude stáť a odkiaľ vezmeme peniaze? Keďže najväčšími vlastníkami materiálnych prostriedkov sú nadnárodné obchodné korporácie, je zreteľné, kto určuje beh sveta: smer a rýchlosť pohybu, vrátane formálnych rušnovodičov. V tejto súvislosti pripomínam niekoľko myšlienok Davida Kortena: „Dnes na našej planéte obchodné spoločnosti sú dominantnými vládnucimi inštitúciami. Tie najväčšie z nich sú prakticky v každej krajine sveta prítomné a svojou veľkosťou a silou prevyšujú väčšinu vlád. Politika štátov a medzinárodných organizácií je v čoraz väčšej miere podriadená záujmom obchodných spoločností, a nie ľudí.“¹² ... „Preto dejiny moci obchodných spoločností

¹¹ Spengler, O., c.d., s. 663

¹² Korten, D., *Keď korporácie vládnu svetu*, s. 53

v USA majú význam presahujúci samotnú krajinu.¹³ ... „Keď Abraham Lincoln krátko pred smrťou videl, čo sa deje, poznamenal: obchodné spoločnosti boli vyzdvihnuté na trón. ... Za tým bude nasledovať éra korupcie na vysokých miestach a moc peňazí sa bude usilovať využívať predsudky ľudí na to, aby predlžovala svoje vládnutie ... až bohatstvo bude sústredené v rukách niekoľkých málo ľudí ... a privedie republiku do záhuby.“¹⁴ ... prezident USA Rutheford B. Hayes: „Už neplatí, že toto je vláda prostredníctvom ľudu, s ľuďom a pre ľud. Toto je vláda obchodných spoločností slúžiaca záujmom obchodných spoločností.“¹⁵ Ak tieto postoje prenesieme do Európy, tak je zreteľné, že Európska únia sa musí zaoberať mierou a mechanizmom vplyvu najmä obchodných korporácií, ale aj výrobcov na politické rozhodovanie a na postoje jednotlivých politikov EÚ (od členov komisie, cez europoslancov až po eurobyrokráciu).

Revitalizácia Európskej únie je základom pre revitalizáciu celého kontinentu. Má dve prioritné oblasti: morálku a štruktúru organizácie, vrátane jednotlivých členov únie. Ako Lincoln správne predvídal a upozorňoval: vplyv podnikateľských megasubjektov je najefektívnejší cez korupciu. To je však vážna erózia demokracie. Je na škodu EÚ, že sa týmito otázkami nechce (alebo bojí, či nesmie) zaoberať. Tým si kope hrob – ten môže byť vykopaný v priebehu niekoľkých rokov, ale môže to vydržať aj vyše desaťročie. Čím dlhšie bude trvať existujúci stav, tým bude horší osud únie, ale aj Európy. Na tom by mohla skončiť aj celá euroatlantická civilizácia. Takto má Európska únia vo svojich rukách osudy ľudstva – možný zánik civilizácie musí priniesť nové delenie sveta ľudí a štátov.

Európsky kontinent zažil viacero vznikov aj zánikov civilizácií, ktoré určovali nielen kontinentálny charakter vývoja. Na tomto kontinente sa viackrát stretli rôzne civilizácie, pričom niektoré mali pokojný priebeh, iné sa udiali militantnou formou. Už stret egyptskej a helénskej civilizácie bol pre Európu nesmierne prínosný, podobne ako určitý čas koexistencie moslimskej, židovskej a euro-kresťanskej civilizácie na Pyrenejskom polostrove. Vpády Vikingov, Germánov, Mongolov, aj Osmanov mali vyhranený militantný charakter. Rovnako aj príchod a presadenie sa kresťanov v starom Ríme bolo plné konfliktov a bojov. Kým pokojné spolužitie oživovalo európske civilizácie, boje spôsobili kolaps viacerých európskych civilizácií. Podobne však aj európske výboje spôsobili pád viacerých civilizácií na iných kontinentoch. Navyše Európa zažila aj tvrdý

¹³ C.d., s. 54

¹⁴ C.d., s. 57

¹⁵ C.d., s. 58

boj medzi formami vlastnej civilizácie – mám na mysli dve svetové vojny, ktoré začali ako boj o charakter kontinentu. „Pri zbežnom pohľade bola druhá svetová vojna bojom medzi štyrmi odlišnými verziami západnej civilizácie: nacionálnym socializmom, sovietskym komunizmom, európskym imperializmom, ktorý prevzali Japonci, a americkým kapitalizmom. Spočiatku spojili svoje sily prvý a druhý proti tretiemu a štvrtý zostal neutrálny. V rozhodujúcom roku 1941, kedy nacisti zaútočili na Sovietsky zväz a Japonci napadli Američanov, stáli sily Osi - Nemecka, Talianska a Japonska - spolu s ich rýchlo dobytými ríšami a pár prisluhovači proti Veľkej trojke - Sovietskemu zväzu, britskému impériu a Spojeným štátom - a všetkým ostatným, teda proti "spojeným národom", ako si Spojenci s obľubou hovorili. Skutočnosť však bola taká, že vo chvíli, keď industrializácia ničenia dosiahla svoj strašný zenit, došlo k pozoruhodnému "zblíženiu". Všetky hlavné bojujúce krajiny si vytvorili vysoko centralizované štátne aparáty, určené na alokáciu zdrojov (ľudských síl a materiálu), nie trhovým mechanizmom, ale podľa vopred stanovených, veľmi zložitých plánov. Všetky tieto plány podriaďovali slobodu jednotlivca jedinému cieľu: úplnému vojenskému víťazstvu a bezpodmienečnej kapitulácii nepriateľa.“¹⁶ Vnútrocivilizačné vojny ohrozujú podstatu samotnej civilizácie, viedli k tvrdému štiepeniu Európy nielen v priebehu vojny, ale aj po nej. Vždy po skončení vnútrocivilizačných vojen nastalo krátke obdobie pacifistického nadšenia, ktoré malo aj podobu pokusov o vznik mierotvornej medzinárodnej organizácie. Európania si navyše po poslednej veľkej vojne vytvorili aj sériu nadväzujúcich organizácií s integračnou podstatou. Ale aj v nich je zakomponovaný konflikt medzi: starými a novými členmi, bohatými a chudobnými, veľkými a malými, ale aj medzi tými, ktorí majú a dosiaľ cudne ukrývajú imperiálne ambície a tými, ktorí sa tvária, že to nevidia. Problémom je aj spor medzi eurobyrokraciou a národnými štátmi. Všetko sú to vnútrocivilizačné rozpory, ktoré treba riešiť skutočnou demokratickou dohodou.

Európou vytvorená civilizácia je novo konfrontovaná s inými civilizáciami: s niektorými na diaľku, s inými priamym kontaktom, niekedy so štátnymi formami, inokedy s masou jednotlivcov. Aj v týchto nových kontaktoch a konfliktoch sa ukazuje rozdielnosť vnútri našej civilizácie medzi jednotlivými národnými kultúrami. „Kultúra síce má charakteristické normy, hodnoty a presvedčenia, ale tie sú v neustálom pohybe. K zmene môže dôjsť v reakcii na zmenu životného prostredia, stykom so susedmi, ale aj vlastnou

¹⁶ Ferguson, N., *Civilizace*, s. 218

vnútornou dynamikou.“¹⁷ Stačí spomenúť postoje k rýchlo sa rozvíjajúcim juhoázijským krajinám, ale aj k Číne, k ekonomickým, politickým, aj štátnym problémom Ukrajiny, k embargám voči Rusku, postoje k USA, imigrantskej cunami v roku 2015 a najnovšie k vnútorným premenám v Turecku. Zmeny v bezprostrednom okolí jednotlivých častí únie vyvolávajú rozdielne reakcie, ale aj diskusie, či pochybnosti o základných kultúrnych hodnotách. Ide o nové skúsenosti, ku ktorým nemajú európske národy a dokonca ani únia historické vzory. Preto sa do popredia dostávajú elity ako tvorcovia hodnôt a ich vykladači. V podstate máme k dispozícii tri množiny takých vykladačov: politici, médiá a významné osobnosti. „Kde je inteligencia, ktorá by pokračovala vo veľkej diskusii západného sveta a ktorej intelektuálne dielo by ovplyvňovalo politické strany i verejnosť a malo význam pre veľké rozhodnutia našej doby? Kde sú masmédiá, ktoré by boli tejto inteligencii k dispozícii?“¹⁸ Európa zažila v poslednom storočí niekoľko foriem diktatúry – žiadna z nich sa nesnažila vytvoriť priestor pre tvorivú existenciu stredných vrstiev. Po novej dominancii liberalizmu malo nastať priaznivé obdobie pre kultiváciu slobody a rozumu. Vládnuce vrstvy však nepotrebujú ani jedno ani druhé. Preto sú dnes stredné vrstvy v zdecimovanom stave, kultúra a médiá sú skomercializované a politici nie sú produktom noosféry, ale vykonávateľmi požiadaviek vládnucej časti spravidla nadnárodného kapitálu. To by však nemuselo vadiť, ak by intelektuáli a médiá boli väčšinou svojbytní.

V tejto súvislosti si treba vysvetliť pojmy: stabilita, kontinuita, stagnácia. Tieto tri slová sa často používajú s rovnakým obsahom. Je pochopiteľné, že pri všeobecnom poklese vzdelanosti a jeho nahradením kvantitou absolventov to tak musí byť. Čo tieto tri pojmy znamenajú v európskom kontexte? Ide o pojmy, ktoré sú veľmi užitočné, ak sa vzájomne dopĺňajú, v prípade ich jednoduchého stotožňovania sklízneme na úroveň bez pohybu, čo je dlhodobejšie možné udržať iba nejakou formou diktatúry (niekedy sa takýto stav označuje ako totalita).

V Európe si zvykli politici volať po stabilite, ak sú pri moci - tým sa pokúšajú zamedziť príchodu iných politikov a politických skupín. Zároveň si ešte zvykli chápať pod stabilitou nemennosť majetkových rozdielov a tokov prostriedkov do určitých "nádrží". Pritom pod európskou stabilitou by sme mali chápať najmä nemennosť hraníc a riešenie všetkých domácich aj medzinárodných sporov a konfliktov dohovormi. Stabilita je teda vnútorný aj

¹⁷ Harary, c.d., s. 202

¹⁸ Mills, W.C., c.d. s. 198

medzinárodný mier pri akceptovaní zmien podmienených vývojovými trendmi a prianiami občanov.

Podobne je to aj s pojmom kontinuita: tu však je potrebné vnímať dlhší časový úsek. Europolitici chápu pod kontinuitou vývoj, v ktorom zostávajú zachované všetky ich politické produkty. Je to pokus zabetónovať politickú situáciu ako vlastný pomník, hodný uctievania aj nasledujúcimi generáciami. Pritom v rámci európskeho kontinentu by malo ísť o zachovávanie základných hodnôt a úcty k tradíciám. So zmenami to nemá nič spoločné - tie sú v určitom čase nevyhnutné. Vezmime si ako príklad demokraciu, alebo kresťanstvo - prežili rôzne epochy, až rôzne európske civilizácie. dôvod je jednoduchý: hodia sa do "každého počasia". Akurát ich treba chápať v podstate a zároveň v kontexte so spoločenskými zmenami. Ich obsah je flexibilný, pričom zachováva základné hodnoty. Demokracia bola v antike iba pre malú časť spoločnosti, v stredoveku sa jej črty prejavili iba v niektorých mestských štátoch, inak bola táto idea zmrazená. Po liberálnych revolúciách mohla ožiť a rozšíriť sa na celú spoločnosť (tým sa však do určitej miery zmenilo jej určenie). Kresťanstvo vedelo prežiť ako menšinové, rozrástlo sa na celý kontinent. Väčšinu svojej európskej histórie jeho predstavitelia prejavovali ohromnú mieru netolerantnosti až bojovnosti. Časy sa menili a s nimi aj kresťanstvo. Naučilo sa akceptovať svoje pôvodne odtrhnuté formy ako varianty rovnakej podstaty, ale rôzneho výkladu. Zbavilo sa návyku vládnuť a vnucovať štátnej moci svoje potreby. Podobne ako demokracia, ani kresťanstvo si však nenašlo úplne funkčnú podobu pre dvadsiate prvé storočie.

Stagnácia je politicky najmenej príťažlivý pojem. V podstate je politikmi zastieraný a nahradzovaný novým pojmom - nulový rast. Viditeľne sa má týkať najmä ekonomickej sféry. Čo znamená pojem nulový rast? Viditeľne ide o nelogickú substitúciu slov stagnácia a rast. Nulový rast je predsa stagnáciou, no kým prvý výraz sa dá obyvateľstvom akceptovať, druhý hrozí kolapsom najmä v medzinárodných rozmeroch. Stagnácia je porovnanie vlastného vývoja s medzinárodnými trendmi, ale aj s vlastnými možnosťami. Je zrejmé, že sa uplatňuje aj v rámci Európskej únie vo forme tzv. viacrýchlostnej Európy. To znamená, že vo vzájomnom porovnaní niektoré krajiny budú vykazovať lepšie výsledky, ako iné, hoci aj ostatné sa môžu meniť - ale pomalšie. Vhodný by bol slovenský pojem - zaostávanie. Ale aj to je politicky neprípustné slovo. Viacrýchlostná EÚ je to isté, ale v stráviteľnejšej podobe. Stagnácia je dôsledkom neschopnosti prispôbiť sa zmenám

prostredia, alebo nálad vlastného obyvateľstva.¹⁹ Spravidla sa ospravedlňuje tým, že politici (aj iní organizátori) chcú zachovávať základné hodnoty a preto sa bránia zmenám. Stagnácia nemusí spôsobiť kolaps systému, no znevýhodňuje vlastnú komunitu v medzinárodnom kontexte. Takto od šesťdesiatych rokov Európa nechápe zmeny vo svete a jej politici sa snažia pridržať starých postojov (vrátane studenej vojny). Juhovýchodná Ázia odbehla o kus ďalej a vznikla politická, ekonomická, aj kultúrna medzera. Podobný postoj zaujímajú akýkoľvek fundamentalisti, ktorí si zvykli na pohodlie vlastných dogiem.

Pre akékoľvek vládnutie je dôležité vytvoriť u verejnosti dojem správnosti mocenských štruktúr a vhodnosti metód vládnutia - inak môžeme použiť aj pojmy "dôvera" a "dôveryhodnosť". V podstate nie je veľkým umením vyvolať takéto postoje voči akémukoľvek režimu. (Ani Hitlerov režim nepadol preto žeby mu Nemci prestali dôverovať.) Dôležité je však udržať dôveru a posunúť ju aj do medzinárodných vzťahov. V našom prípade ide o dôveru vo viacerých rovinách: národ - vláda; medzi vládami; vlády - EÚ; občania EÚ - inštitúcie EÚ; EÚ - svetové veľmoci. Dôvera obyvateľov Európy vo všeobecnosti je dosť nízka, v niektorých krajinách priamo katastrofálna. Čo spôsobuje stratu dôvery. Americkí ekonómovia si myslia, že sú to najmä škandály, zrada a rozčarovanie.²⁰ Z toho plynie aj vznik občianskeho cynizmu, ktorí sa prejavuje jednak pohrdaním morálkou politikov a neochotou dať im voličský hlas. "Každý rok sú sľuby politických kampaní vytvorené ako verbálne vyhlásenia, ale ľudia im len zriedka ešte veria. A čím dlhší je zoznam a prítlačivejší sľub, tým menšia je pravdepodobnosť že im ľudia budú veriť."²¹ Okrem toho politici často vyslovujú nesplniteľné sľuby stalinského typu: "dobehnúť a predbehnúť". Ľudia potrebujú mať vieru v budúcnosť a tak sa nechajú klamať stále znovu. To neznamená zvyšovanie dôvery, ale apatiu a cynizmus voči moci a jej predstaviteľom.

Dešifrujme si krátko spomenuté dôvody straty dôvery. Škandály sa stali súčasťou nielen politického života. Politici však žijú z peňazí a vôle občanov a preto majú vyššiu prioritu pri občianskom hodnotení stavu spoločnosti. V niektorých krajinách sa snažia nejako vysporiadať s korupciou politikov (Izrael, Francúzsko), vo všeobecne platí, že sú to skôr obetní baránkovia. "Všetky známe škandály od Nemecka a Talianska po Ameriku a Japonsko mali očividný predpoklad: Úspech svätí, ospravedlňuje všetky prostriedky. Kvôli

¹⁹ Sauer, C., Yetton, P., and associates, *Steps to the Future*, San Francisco: Jossey-Bass Publ., 1997, s. 95-110

²⁰ Kouzes, J.M., Posner, B.Z., *Credibility*, s. 36-65

²¹ c.d., s. 37

úspechu sa smie klamať, kradnúť, podplácať, spreneveriť, smie sa čokoľvek. Keď sa potom vec preda len rozkríkne, všetko sa zásadne zaprie a pokiaľ možno prejde do protiútok. Za škandál spravidla môžu médiá, ktoré ho odhalili (hoci je pravda, že tiež médiá až príliš často slúžia výhradne princípu úspechu a zvyšovania nákladu). Vinníci potom vec od veci priznávajú iba to, čo sa im takpovediac právnický jasne preukáže."²² Pokiaľ ide o zradu, Kouzes a Posner mali na mysli zradu ideálov a sľubov. Politické sľuby plnia funkciu spoločenskej zmluvy medzi občanmi a politikmi. Na jej základe sa ambiciózni jednotlivci dostávajú vysoko nad občanov. Hans Küng k tomu dodáva: "Pre politikov a politické strany: Ak svojmu národu klamú do tváre, ak na seba berú vinu manipulovania pravdy, korupcie alebo bezohľadnej mocenskej politiky domácej aj zahraničnej, prehrali svoju vierohodnosť a zasluhujú stratu svojich úradov a voličov. A naopak, verejná mienka by mala podporovať tých politikov, ktorí sa odvážia povedať ľuďom vždy pravdu."²³ Bez verejnej mienky sa nedá robiť politika v žiadnom mocenskom systéme. Verejnosť by si mala uvedomovať svoj vplyv, ktorý vie pretvoriť do politickej moci. Dôvera je pritom najsilnejším nástrojom nielen vládnutia, ale akéhokoľvek riadenia akejkokoľvek organizácie.

Sklamanie (rozčarovanie) je vlastne poznaním zrady. Tu je viditeľné, že vysoké rozčarovanie v EÚ je z pôsobenia jej inštitúcií. Ale aj tu vidíme rozdiely medzi krajinami tzv. starej a novej Európy. No príklad britského referenda o členstve v EÚ ukázal, že aj v starých krajinách vládne rozčarovanie. To môže pokračovať v rozpade EÚ a to buď pokojným, alebo veľmi nepokojným spôsobom. Aká bude reakcia europolitikov? V podstate existujú iba dve možnosti: buď sa nájdu intelektuálne sily na podstatnú transformáciu EÚ, alebo si centrum prisvojí všetku právomoc a nastane integrácia "podľa A. Hitlera".²⁴ Nič nerobenie - pasívna rezistencia nie je východiskom, ale čakaním na zánik, odovzdanie sa "osudu".

Európa však nie je iba Európska únia, hoci si to mnohí politici pletú. Do Európy patria ešte malé štáty (Švajčiarsko, Nórsko), ale aj veľké štáty (Rusko, Ukrajina, ale aj časť Turecka a patrí sem aj Veľká Británia). Spomenuté malé štáty sú voľne spojené s úniou, no predstavujú aj nezávislejší variant existencie ako rigorózne členstvo. Veľké štáty majú snahu prehovoriť do osudov kontinentu. Tu narážajú na tvrdohlavosť nemeckých politikov

²² Küng, H., *Světový étos*, s. 318-319

²³ Küng, H., *Světový étos*, s. 143

²⁴ pozri Laughland, J., *Znečištěný pramen*, Praha: Prostor, 2001

a bruselských europolitikov s nimi spojených. V tejto súvislosti sa otvárajú dve podstatné otázky: čo je súčasná suverenita a ako má vyzerať súčasné impérium?

Problém suverenity sa dnes rieši z niekoľkých hľadísk: vnútorné oprávnenie vyplývajúce z práva národov na sebaurčenie a ústavnej definície; záväzky voči medzinárodným organizáciám, ktorých je štát členom; medzinárodný vývoj a uplatnenie sa štátu v medzinárodnej deľbe moci, vplyvu a bohatstva; vplyv nadnárodných ekonomických korporácií na regióny a štáty. Vlády mnohých štátov sa dobrovoľne vzdávajú výkonu vlastnej suverenity v prospech medzinárodných organizácií a vlastný hospodársky vývoj vkladajú do rúk nadnárodných a medzinárodných hospodárskych organizácií. Je to nielen pohodlnosť a zbavenie sa zodpovednosti za osudy občanov štátu, ale aj veľký tlak týchto organizácií na oprávnenie zasahovať do vývoja politiky štátov a tiež na limitovanú schopnosť štátov uspokojovať potreby obyvateľstva a štátu. Táto erózia suverenity je podporovaná aj vnútornými konfliktami, ktoré si jednotlivé štáty nedokážu vyriešiť. Boli a sú nimi napríklad silné nátlakové organizácie (Írska republikánska armáda, baskidská ETA a dnes aj moslimská masa vo viacerých štátoch Európy). "Svet vstúpil do éry neschopných a v mnohých prípadoch zlyhávajúcich štátov či štátov, ktoré už zlyhali. Táto kríza začala byť naliehavá asi od roku 1970, keď sa dokonca aj také silné a stabilné štáty ako Veľká Británia, Španielsko a Francúzsko museli naučiť žiť celé desaťročia s ozbrojenými skupinami ako IRA, ETA či korzickými separatistami na svojom území, pričom nemali moc ich eliminovať."²⁵ Veľká prisťahovalecká vlna nastolila dvojakú otázku o suverenite: musia členské štáty EÚ poslúchnuť rozhodnutie bruselského centra o prisťahovalcoch, majú jednotlivé európske štáty (v EÚ ale aj mimo nej) právo zabrániť uchádzačom vstúpiť na svoje štátne územie a ak tam nelegálne vstúpia, tak použiť zákony proti nim? Vieme, že v prírode neprichádza cunami ako sólo vlna, ale je ich viac. To treba očakávať aj v prípade prisťahovaleckej veľkej vlny. Ako na takýto jav reagovať suverénne a s vedomím národnej, aj medzinárodnej zodpovednosti?

Zreteľná je potreba redefinovania štátnej suverenity. Nielen v Afrike platí, že mnohé štáty nedokážu úplne spravovať svoje štátne územie (príklad Ukrajiny a rozpadu Juhoslávie a predtým rozpad ZSSR). Navyše sa vzdali aj časti vojenskej suverenity, takže európskym štátom nezostáva iné, ako spoliehať sa na pomoc iných štátov a ich armád.

²⁵ Hobsbawm, E., *O impériu*, Bratislava: Kalligram, 2010, s. 59

Základný trend, ktorý narušil tradičné chápanie suverenity je proces globalizácie. Hoci ide vo svojej podstate o ekonomické medzinárodné vzťahy, zasahujú významne aj do suverenity jednotlivých štátov sveta. Dnes v podstate okrem Spojených štátov amerických žiadny štát nie je schopný limitovať dôsledky globalizačných procesov na svoju zvrchovanosť. Z. Bauman k tomu dodáva: "V kabarete globalizácie štát predvádza striptíz a na konci predstavenia mu zostáva len to najnevyhnutnejšie – represívne sily. So zničenou materiálnou základňou, anulovanou suverenitou a nezávislosťou a umlčanými politickými triedami sa národný štát stáva bezpečnostnou službou megaspoločnosti.."26

Druhou nastolenou otázkou je definovanie súčasného impéria. Impérium - to je v prvom rade zodpovednosť za mier v oblasti pôsobenia. Takto vznikli povestné: Pax Romana, Pax Britannica, ale aj Pax Americana. Rozpad sveta na 200 formálne nezávislých štátnych subjektov nie je príspevkom k zachovaniu mieru. Podobne, hoci nie rovnako je to s desiatkami štátov v Európe. Spomenuli sme problémy s udrжанím mieru v posledných desaťročiach. Jednotlivé štáty si s tým nevedia poradiť. Keď vypuknú nepokoje v prístahovaleckých getách pri európskych veľkomestách, vláda používa iba policajné zbory, čím potlačí prejav problému, ale nevyrieši jeho podstatu. Použitie policajtov je síce ústavným krokom, ale nie je občianskym, liberálnym, ani humánnym. Prístahovalci rozdelili Európu na dve časti: do jednej sa radi prístahujú a o druhú nemajú záujem. Nemeckí politici chceli násilne rozšíriť problém na celú úniu, čo narazilo na nesúhlas viacerých štátov, pričom je to iba prázdne gesto: imigranti nechcú žiť v strednej a už vôbec nie vo východnej Európe, ale v západoeurópskych štátoch. Takže by sa z povinného domova aj tak presťahovali na západ kontinentu.

Európska únia mala tendenciu premeniť sa na nové impérium, ktoré zabezpečí mier na celom kontinente, ale aj v oblasti Stredozemného mora. Materiálne, intelektuálne, ale ani vojenské predpoklady však na to nemá. Zlyhala v Juhoslávii, na Ukrajine, v Grécku, ale nedokáže kontrolovať ani vlastné hranice a zrušenie vnútorných hraníc sa ukazuje ako kontraproduktívne. Opakovane sa ukazuje, že v Európe bol najväčší pokoj v časoch bilaterálneho rozdelenia sveta a aj Európy - dve supervelmoci zabezpečovali mier a riešili problémy na vlastnom "dvorčeku" (vrátane invázie do ČSSR v roku 1968), teda fungovali dve impériá, ktoré zahŕňali takmer celý svet. „Skrátka, zdá sa, že svet sa čoraz hlasnejšie domáha nadnárodných riešení nadnárodných či transnárodných problémov, no nijaké

²⁶ Bauman, Z., *Globalizácia*, s. 65

svetové autority nie sú schopné prijať politické rozhodnutia, dokonca ani keď majú moc ich prijať. Globalizácia sa náhle zastavila, keď došlo na politiku, či už vnútornú alebo medzinárodnú. Organizácia spojených národov nemá nijakú nezávislú moc a závisí od kolektívnych rozhodnutí štátov – nehovoriac, že ho možno blokovať absolútnym vetom piatich z nich. Dokonca aj medzinárodné a finančné organizácie po druhej svetovej vojne (MMF, Svetová banka) by mohli podniknúť účinné kroky len pod patronátom veľmoci (ide o takzvanú washingtonskú dohodu).²⁷

Integrácia a trieštenie sú charakteristické pre celé európske dejiny. Obidva smery môžu nadobúdať pokojnú, ale aj násilnú formu. Ani jeden sa nemôže stať "konečným riešením". Je na politikoch a samozrejme aj Európanoch, aby zvolili humánnu a efektívnu formu a smer.

Kontakt na autora

prof. PhDr. Rastislav Tóth, CSc.

rastislav.toth@gmail.com

²⁷ Hobsbawm, E., *O impériu*, s. 60